

El mas medieval a Catalunya,
(To, LL., Moner, J. & Noguer, B., ed.), *Quaderns*, 19, C.E.C.B.,
Banyoles, 1998, pp. 85-94

El mas i la servitud en els segles XIV i XV. Una aproximació

Rosa LLUCH i BRAMON

Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Universitat de Girona)
Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles

El mas propi exigeix la servitud dels seus tinents

“Borda ex natura sue nominationis, importat signum servitutis hominum et mulierum; et ita fuit sepius iudicatum” [Aquest és el capítol 10 del manuscrit B dels Costums de Girona, (PONS, 1988, p. 62)]. És a dir, la borda -o el mas-, per la seva naturalesa, porta aparellada la servitud dels homes i de les dones que hi habiten i la treballen. D'aquesta manera, el vincle entre l'home o dona propi i el seu senyor està sempre lligat a la possessió i no a la persona; per tant, és la terra la que exigeix la servitud. Així doncs, aquell que vagi a viure o ja visqui en un mas remença o propi de qualsevol senyoria serà considerat immediatament remença del mateix senyor que la terra, encara que no hagi reconegut mai aquesta seva condició servil.

Els Costums de Girona ho consideren així: *“Consuetudo est in diocesi Gerundense quod si dominus habet aliquam bordam de qua, vel pro qua, habere consueverit homines et mulieres, et homo veniat in dicta borda, vel intret, quod talis debet se facere de illo domino...”* (PONS, 1988, p. 102). És a dir, si un senyor té una borda de la qual, o per la qual, acostuma a tenir homes i dones com a propis i un marit o muller hi entra, s'haurà de fer propi d'aquell mateix senyor. A més a més, i també segons els Costums, qualsevol fill d'un no cavaller és considerat propi del senyor del seu pare i, per aquesta raó, s'haurà de redimir per sortir del mas, encara que mai no hagi prestat homenatge al seu senyor i, per tant, no hagi reconegut ser propi (PONS, 1988, p. 144). En d'altres paraules, el text estipula que aquell que es casi amb algun home o dona propi i visqui en un mas propi, també se n'haurà de fer, i si no ho fa així, el senyor el podrà expulsar del mas.

Val a dir que els Costums de Girona no deixen de ser això: un recull dels costums de la diòcesi, és a dir, un recull d'allò que s'hi acostumava a fer. Així doncs, no convé interpretar-los com a lleis o com a reflex del que de veritat es feia, perquè difícilment podrem tenir la seguretat de si realment es complien totes les seves disposicions o només eren teòriques. En qualsevol cas, sí que ens acostem a la realitat i al que se solia fer en aquesta diòcesi de Girona.

La documentació generada, per exemple, per l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona ens confirma el que diuen aquests Costums. De la documentació referida directament o indirecta a la servitud, sempre es desprèn que són el mas o la borda posseïts els que exigeixen la condició servil i adscrita dels seus tinentes.

En paraules de Pons i Guri, l'home propi, soliu i afocat, per raó de la seva vinculació al mas o a la borda, forma amb ells “una unitat indivisible, i així l'home i els seus familiars corren la sort del mas, especialment, el cap de casa, la seva muller i el seu hereu” (PONS, 1986, p. 39). Naturalment, si el senyor directe es ven el mas, el ven amb totes les seves propietats i, entre elles, també s'hi han de considerar les persones que en són pròpies. Així, per exemple, quan l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona va comprar a Arnau de Plaça de Banyoles i al seu fill i hereu, Pere d'Usall, el mas Besalú i tots els honors que posseïen al veïnat de Croanyes de la parròquia de Sant Vicenç de Camós i també a la parròquia de Santa Maria de Camós, el paborde de l'Almoïna va fer un capbreu amb aquestes noves possessions. En ell, aquells que tenien masos que els requerien la seva adscripció van reconèixer ser des de llavors homes propis de l'Almoïna per raó d'aquests mateixos masos (ADG, Pia Almoïna, Camós, núm. 251)¹.

Sempre hi havia d'haver un hereu que acceptés les possessions, que fes residència contínua al mas i que el treballés. Per això, i segons Pons i Guri, els hereus i pubilles tenien moltes dificultats per tal de poder-se redimir i abandonar, així, el seu mas (PONS, 1986, pp. 41-42). Tot i això, l'Almoïna de Girona concedeix la llibertat a alguns hereus i pubilles però, això sí, sempre i quan hagin fet donació a una altra persona que es comprometi a quedar-s'hi i a treballar el mas. Així es desprèn, si més no, de la redempció de Bernat, fill de Pere Matella, de Vilavenut, consignada al Manual de Comptes dels Paborde² de l'any 1405-1406 (foli XXXIII). Segons l'assentament: “*Bernat era hereu testamentari de son para, jac sia que no volgues usar de la dita hereatat, ne star en lo mas, per tant feu donacio del dit mas al dit Johan [germà seu]*”. Aquests assentaments de redempcions d'hereus ens demostren que per a la senyoria l'important no era que l'hereu s'hi quedés sinó que se n'hi quedés algun, de manera que al mas s'hi seguís fent residència contínua i s'hi seguís treballant per tal que el propietari directe seguís obtenint els mateixos beneficis.

Aquest interès per garantir la residència i el conreu del mas i les seves possessions també traspua en els comentaris que es llegeixen en algunes de les redempcions concedides per l'Almoïna. A vegades, en explicar una redempció, el paborde de l'Almoïna assegura que malgrat que la persona redimida deixarà el mas, “*remanente herede dicto manso*” sense especificar qui s'hi queda.

Aquesta necessitat o seguretat del senyor per garantir que quan morin els actuals propietaris útils, el mas no quedarà abandonat, la veiem reflectida també en alguns reconeixements de servitud. Per exemple, al Manual de Comptes dels Paborde de l'any 1404-1405 trobem un assentament que consigna que Francesca, muller de Narcís Bernat, àlies Ponç, hereva i propietària del mas Cases i Albaquer, amb consentiment del seu marit s'obliga i promet que en l'espai dels sis anys següents haurà “*dat e assignat a l.Almoyna hereu abil e covenient a fer homenatge per lo dit mas*” i que durant aquest temps pagarà anualment

¹ Les confessions es feren entre el desembre de 1356 i el gener de 1357.

² En aquests llibres de comptes, el paborde de la institució hi consignava tots els ingressos i totes les despeses rebudes i fetes durant el període que cobrien. Són llibres de comptabilitat anual que es comencen l'1 de juny d'un any i acaben el 31 de maig de l'any següent.

a l'Almoïna “*per homens e per fembres*” 3 sous a la festa de Sant Feliu. L'adscripció d'aquest possible fill ja està, doncs, assegurada i, amb ella, els ingressos de la Institució.

Recapitem. Tots aquells que han nascut en un mas propi són considerats propis del senyor, de la mateixa manera que ho és el mas; això, si més no, segons els esmentats Costums de Girona. Semblantment, tots els fills i filles de pares propis, per raó d'aquests seus progenitors, ho són també. Per altra part, tots aquells que entrin per diverses vies (com poden ser un matrimoni o una herència o una compra o un establiment) en un mas propi, també passen a ser persones pròpies del senyor directe del mas. I això encara que en cap d'aquests casos els afectats no haguessin prestat un reconeixement de domini al seu senyor.

Conegut és el cas, presentat per Hinojosa, en el qual un mercader barceloní va adquirir el domini útil del mas Bofill al terme de Badalona, pertanyent al domini del bisbe de Barcelona. Els tinents d'aquest mas eren, des de feia temps, homes propis, solius i afocats; és a dir, que el mas era propi, però el seu nou tinent, tot i que les cases del mas estaven derruïdes, no les va reedificar ni va considerar que hagués de fer-hi residència personal, i només es va limitar a roturar de nou i a treballar les terres. Així fou durant un temps, però, després de la seva mort i en heretar-lo el seu fill, aquest fou requerit pel senyor del mas que reedifiqués les cases, hi fes residència i es fes home propi, soliu i afocat seu (HINOJOSA, 1955, pp. 212-213). Aquest exemple, doncs, deixa clar que aquell que entrés en un mas propi era, des de llavors, considerat també propi, encara que ell no ho sabés.

En el cas de Girona, els reconeixements que reben els pabordes de l'Almoïna del Pa de la Seu en els quals els afectats reconeixen ser persones pròpies seves i, per tant, remences, sol aparèixer-hi sempre la vinculació més o menys directa amb un mas també propi o remença de la mateixa Almoïna. D'aquesta manera es palesa que aquest mas o borda és el que exigeix o explica l'adscripció o el reconeixement d'adscripció de qualsevol dels seus membres.

Naturalment, i com ja hem apuntat, no sempre que trobem un reconeixement de domini o una redempció, per exemple, hem d'entendre literalment que el remença en qüestió estigui vivint en el mas a causa del qual és ell propi, però sí, al meu entendre, podem assegurar que els seus pares o alguns dels seus avantpassats hi havien nascut i viscut. Ja hem dit que els Costums de Girona recollien que qualsevol fill o filla d'home propi era considerat, directament també, home propi del mateix senyoriu que el seu progenitor encara que mai no ho hagués fet constar en cap acta o document³.

En aquests reconeixements de domini prestats a l'Almoïna de Girona, el reconeixedor, després de declarar la seva filiació, el seu lloc d'origen (i de residència, si no era el mateix) i el nom del seu cónjuge, si fa el cas, reconeix la seva dependència personal i obliga els seus fills i tota la seva descendència i també els seus béns mobles, tant presents com futurs, bo i explicant, sovint, el motiu pel qual ho fa. En aquests documents, a més a més, el reconeixedor renuncia a la possibilitat de marxar del mas per anar a viure a cap vila o ciutat, ni a cap castell, ni a cap altre lloc privilegiat, i també es compromet a no fer res que pugui perjudi-

³ Val a dir que els remences només solien fer constar la seva condició servil en els reconeixements de domini, els homenatges i els capbreus o en els documents directament relacionats amb la pertinença a la servitud. No ho feien, per contra, en les vendes, els capítols matrimonials, establiments, etc. Sovint, i pel que fa al domini de l'Almoïna, doncs, només podem saber si una persona és remença quan apareix en els Manuals de Comptes redimint-se, prestant homenatge o pagant per algun mal ús.

car el seu senyor, així com a no marxar sense el seu consentiment. Finalment, jura sobre els Quatre Evangelis no contravenir el jurament i presta homenatge amb boca i mans.

Una vegada fet el reconeixement de domini, si la persona pròpia marxava de les seves terres, els senyors podien perseguir-la i requerir-li que hi tornés. Això mateix succeïa amb els fills d'home propi que no vivien al mas que originàriament els exigia l'adscripció i que mai no havien reconegut ser-ho per escrit. En la documentació generada per l'Almoïna de Girona hi ha diversos exemples en què el paborde requereix a diferents persones que reconeguin la seva condició de pròpies seves com a fills de pares propis i, fins i tot, participa en diversos plets per tal d'aconseguir-ho.

El paborde de l'Almoïna també exigeix, en diverses ocasions, que el cònjuge nouvingut a un dels seus masos propis, se'n faci per raó d'aquest mas. Per exemple, al Manual de Comptes de l'any 1358-1359 (foli LVIII) hi llegim: "*Guillema, muyler den Guillem Merques de Crespian, es de la Almoyna per indivis ab la capela de Sent Jacme ça Garriga, el marit es de altra seyoria, sia citade ques rapela o faça vanir son marit de la seyoria*".

Una assentament del Manual de l'any 1377-1378 (foli CXVIII) ens informa que, finalment, aquest marit va entrar en el domini de la seva muller: "*Guillelmus Marquesii, maritus dicte Guillelme Marquesie de Crespiano fecit homagium Elemosine...*". Sembla, però, que no a tot arreu era així; Coral Cuadrada presenta una confessió en la qual no era així, la dona era pròpia i el seu marit no (CUADRADA, 1988, p. 518).

La servitud del mas no impedeix la mobilitat

Malgrat el que hem dit fins ara, i tot i que el mas propi exigeixi la servitud d'aquells que hi neixen, hi viuen, hi treballen o en descendeixen, això no impedeix que alguns dels seus membres en marxïn. Com és sabut, no tots aquells que naixien en un mas s'hi podien quedar tota la vida. El sistema hereditari arrelat a la Catalunya Vella feia que un dels fills de cada generació fos l'hereu de les propietats paternes i fos l'encarregat de continuar-les treballant. Els altres fills i filles, molt probablement, n'havien de marxar, de manera que, possiblement, més d'un membre de cada generació deixava el mas d'origen per anar a viure en un altre lloc; però això no implica directament que, per tal de fer-ho, perdés drets sobre el mas originari per manca de línia directa d'hereus; és a dir, que si els hereus del mas morien sense descendència directa, no poguessin ells prendre'n possessió.

Els fills i filles no hereus de cada mas podien abandonar-lo tant perquè entraven en un nou mas remença, com per altres motius. Si aquella era la causa de la seva partença, com que només es podia ser propi d'una senyoria per un sol mas, abans d'entrar en el nou, aquestes persones s'havien de redimir. I, donat que parlem de població remença, adscrita, per tant, a un mas determinat, es podria pensar que abans de poder abandonar el mas d'origen el remença en qüestió s'havia redimit, però no sempre és així i sembla que només era necessari i que s'acostumava a fer quan el motiu de la marxa era l'entrada immediata en un altre mas que exigia també la servitud⁴.

⁴ L'arxiu de l'Almoïna conserva moltes cartes de redempció d'aquells que entraren a formar part del seu domini. Com és sabut, no es podia ser remença de dues senyories

Els que se n'anaven del seu mas sense redimir-se seguien, si més no per als senyors, estant-hi vinculats; és a dir, seguien essent propis per raó d'aquell mas i com a tals seguien essent considerats. En algunes redempcions de persones que no viuen al senyoriu, hi consta la seva vinculació amb un mas propi. Per exemple, en l'assentament de la redempció de Pere de Prat, fill de Joan de Prat, moliner de Banyoles, el paborde ens clarifica que és home propi per raó de la batllia de la Masó perquè és originari del Mas Ferrer de Croanyes de Sant Vicenç de Camós (AHG, Hospici, Llibres de Comptes, 1409-1410).

De la mateixa manera, gairebé sempre que un senyor qualsevol demanava el reconeixement d'alguns dels seus homes propis que havien marxat sense redimir-se, amb o sense el seu coneixement, com succeeix en molts requeriments de servitud, la suposada pertinença a un mas propi sol fer-s'hi constar. Vegem-ne uns exemples. En l'apartat de les despeses del Manual de Comptes dels Paborde de l'Almoïna de Girona corresponent a l'any 1409-1410 hi llegim:

“Item a VII de daembre de MCCCC nou, pague an P. Pinos, notari, per una procuracio en forma que jo fiu en poder seu e tramesi an Bernat Roig, cotoner a Barchinona, per requerir Gordi Miro e R. Miro, homes propis de l'Almoyna, naturals dels mas Miro de Casan de la Selva que son mudats star en Barchinona que faessan homanatge, IIII sous” (foli CLXV)⁵.

Segons aquest assentament, doncs, el paborde de l'Almoïna reclama dos homes propis seus perquè prestin l'homenatge que li deuen com a naturals del mas Miró, un dels masos propis que la mateixa institució tenia a la parròquia de Cassà de la Selva. Els demana aquest reconeixement tot i saber que han marxat cap a Barcelona, que és on són. No sabem, però, com va acabar aquest cas; és a dir, si finalment ambdós van prestar l'homenatge requerit o si van optar per redimir-se i tampoc no sabem si es van oposar a aquest requeriment del paborde.

Poc temps abans el mateix paborde de l'Almoïna devia requerir també un altre home propi seu que havia marxat i s'havia instal·lat també a Barcelona. El Manual de Comptes de l'any 1406-1407 (foli LIIIv) recull que:

“A XX del mes de juny del any MCCCCVI, de volentat del honrat mossen de Brugueroles, sacrista miga, protector de l'Almoyna, absent lo sacrista magor, enfranqui e done a rasemça en Narcis Sala, tixidor, stant en Barchinona, fill d'en Francesch Sala, traginer de Cassan de la Selva, lo qual Narcis jo havia fet requerir ab carta devant lo vaguer de Barchinona e convenir que m faes homanatge e en la dita raquesta se oposave lo sindich de la ciutat de Barchinona per nom de la dita ciutat e lo defenien axi com si fos ciutedan que no faes lo dit homanatge e per esquivar plet e despeses fon concordat que fos donat a raemsa e que pagues VI florins, los quals he resebuts segons apar ab carta feta per en Miquel P., not. de G. lo desus dit jorn, dels quals ma pertanyen, per mon dret, VI sous, VII diners, e a compradors XXVIII sous, VIII diners, malla, que lus he fet comta en l'arrandament d'aquest libra, restan a l'Almoyna XXIX sous, VIII diners, malla”.

Si bé és cert que de l'assentament que consigna aquesta redempció no es desprèn que aquest Narcís Sala fos considerat per l'Almoïna home propi seu perquè fos membre de cap mas, sí que es fa referència al seu pare, Francesc Sala. Aquest apareix als llevadors de comptes de la mateixa institució com a home

---

ahora i, per això, els paborde de l'Almoïna demanaven als nouvinguts que demostressin que eren lliures.

⁵ En aquest foli, el paborde hi va consignar els pagaments que va efectuar durant aquell any als advocats i notaris que van treballar per l'Almoïna.

propi seu i habitant a la cellera de Cassà. Tal i com es desprèn de l'assentament, sembla que aquest Narcís Sala feia temps que s'havia instal·lat a Barcelona, d'on era considerat ciutadà i, per això, el defensava el síndic.

Altres senyories també ens ofereixen exemples de requeriments de prestació d'homenatge, on també es fa referència a la condició servil del seu possible mas d'origen. Així, l'any 1437, el procurador de Beatriu de Caramany va fer una crida pública a la plaça d'Olesa de Montserrat fent saber que Cebrià Torrent, de Sant Pere Pescador, era home propi, quiti, soliu, rústec, amasat, abordat i remença seu, que havia fugit amb la seva família sense permís de la predita senyora i que havia estat vist a Olesa. Uns anys després, el 1444, Cília, dona d'aquest Cebrià Torrent, va reconèixer ser dona pròpia, sòlida, quítia, rústica i amasada de Joan Armengol i de Caramany, per raó del mas Torrent de Sant Pere Pescador (GARÍ, 1989, p. 77; GIFRE & SOLER, 1996, p. 95). Si bé en aquest cas tampoc no es pot despendre per la regesta publicada que ja en el requeriment es fes referència a la pertinença d'aquesta família remença fugida al mas Torrent, sí que hi consta clarament que són persones amasades i abordades, és a dir, que pertanyen a un mas o borda en el que han de fer-hi residència contínua. Per tant, no em sembla gens arriscat afirmar que, precisament, aquesta família és requerida a prestar l'homenatge perquè pertanyia al mas Torrent, i així, si més no, ho va fer Cília, esposa de Cebrià Torrent.

La residència contínua i permanent al mas posseït era, doncs, fonamental. Paul H. Freedman presenta diversos casos del segle XIII en els quals diversos senyors intenten confiscar (o recuperar) un mas on els seus tinents no viuen i, sovint, no el treballen, de manera que els senyors no estan obtenint els ingressos acostumats. Però aporta també reclamacions a pagesos que, tot i no viure al seu mas, sí que el treballen i se'ls exigeix que hi tornin (FREEDMAN, 1993, pp. 150-151). De la mateixa manera, l'any 1335, quan va morir un pagès del terme de Lluçà que feia deu anys que havia abandonat el seu mas, el seu fill que estava fent d'aprenent de sastre a Barcelona, va rebre la visita del procurador de la Pabordia de Santa Maria de Lillet amb un notari i testimonis exigint-li que tornés a habitar el mas deixat deu anys abans pel seu pare (citat per GOLOBARDES, 1973, p. 178). Així mateix, Eva Serra ressenya un parell d'exemples més, pertanyents al segle XIV: en ambdós casos els senyors respectius requerien a llurs pagesos que tornessin a habitar i a treballar els seus masos. S'advertia a un d'ells que, si no ho feia, el seu mas s'establiria a un altre pagès i, en l'altre cas, el senyor afegia en el requeriment "que el conreu del mas li era indispensable per cobrar els drets que hi posseïa" (SERRA, 1988, p. 28).

Segons Lluís To i Figueras, "aquesta eventualitat [quan els pagesos pretenien mantenir els seus drets sobre un mas sense viure-hi] lesionava sèriament els interessos senyoriais" (TO, 1995, p. 148). Aquesta conclusió és també aplicable a aquells homes propis que, tot i que directament potser no pretenien mantenir aquests drets, a la pràctica, els tenien. A les senyories només els quedaven dues opcions: o bé obligar-los a residir en els masos i a treballar-hi, o bé aconseguir que es redimissin i renunciessin als seus drets.

L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona ens mostra exemples de masos abandonats però amb persones que tenen dret a reclamar-los. La documentació ens porta a una conclusió clara: si el mas està abandonat però hi ha algú que hi tingui drets hereditaris, el paborde, tot i el que econòmicament està perdent, no pot fer res, llevat d'exigir als possibles hereus que, o bé s'hi estableixin i el conreïn, o bé que es redimeixin i renunciïn als drets que hi tenen, de manera que ell els pugui tornar a establir de nou. Així es desprèn, si més no, de:

“... *Entonius Bach s.Estrada cum eius uxor Margarita, parrochie Sancte Marie de Camonibus, homines proprii dicte Elemosine et proprietarii dicti mansi Bach s.Estrada, attento quod dictus mansus est totus diruptus et incultus et parietes dicti mansi diraverunt totaliter, in tantum quod non est lapis super lapidem et dictus Bach, cum eius uxor, maleavosi et vagabundus et in dicto manso non habitarent necque continuam fecerunt residenciam casi per spacium octo annorum preteritorum quare his ubique atente dictus Bach cum uxor sua et successores sui in dicto manso ... renunciavit dictus mansus et omnes pertinencias suas et iura sua ubique etc. Ridimiendo uxor suam et prolem suam ab omni servitute dicte Elemosine precio viginti florinorum ...*” (AHG, Hospici, Llibre de comptes, 1436-1437, foli XXXXVIII)⁶

i també

“*Item Anthonius Sabaterii parrochie de Seriniano homo proprius dicte Elemosine ... commorans in parroquia de Pontonibus, fuit redemptus ab omni servitute dicte Elemosine cum uxor sua, duobus filiis et duabus filiabus ... precio XX librarum, considerato que dictus Antonius Sabater nec aliquis de sua familia, non tam debet habitare in manso suo Sabater dicti Anthoni ... fuit tractatum quod renunciaret dictus mansus et se redimet dicto precio ...*” (AHG, Hospici, Llibres de Comptes, 1441-1442, foli XXVIII).

En ambdós casos, el paborde consigna que la família ja no viu al mas des de fa temps. En el cas de la primera, des de fa gairebé vuit anys i, en el de la segona, en fa més de vint. En aquest darrer cas, cal pensar que els fills, també redimits, no havien viscut mai al mas. S'observa també que ambdós masos estaven abandonats i, concretament, el Mas Estrada es trobava, a més a més, del tot destruït (recordem que no en quedava pedra sobre pedra) i que les seves terres i possessions no s'estaven treballant. Així les coses, l'Almoïna, que, segons el paborde, “*non potebat abere sensus nec alia agraria de dicto manso [Sabater] propter absenciam dicti Anthoni*” i que, per tant, no en sortia beneficiada, va preferir per pròpia iniciativa redimir els seus adscrits, obligant-los a renunciar al mas i a les seves pertinences i així poder establir els seus masos de nou. En el cas del Mas Sabater, s'observa que el seu nou establiment es va produir el mateix any perquè apareix consignat en el mateix Manual. De fet, sembla que això és el que volia l'Almoïna que, segons l'assentament, pretenia que aquestes famílies es redimissin i, sobretot, renunciessin als seus masos i possessions.

Quan vam estudiar totes les redempcions concedides per l'Almoïna del Pa durant els segles XIV i XV, vam concloure que algunes d'elles “d'alguna manera ... podrien haver estat instigades o provocades pel paborde en funció dels interessos de la institució” (LLUCH, en premsa)⁷. L'assentament que consigna la redempció de Joan Escampa, habitant, tant ell com el seu pare, de Mollet, indica clarament la intenció del paborde en concedir-li la llibertat: el redimit renuncia a

⁶ D'aquest cas hem localitzat l'instrument notarial (AHG, Notariat, Girona 6, Pere Cervià, núm. 173), que escriu: Joan Pellicer, preòsit de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, defineix i absol de tot domini i servitut a Antoni Bach, ara ciutadà (?) de Girona i abans habitant i propietari del Mas Bach de Santa Maria de Camós i a la seva dona Margarida i tota la seva prole nascuda i per néixer i tots els seus béns per 11 lliures. El predit Antoni renúncia al seu mas, honors, terres i possessions.

⁷ En aquest treball vam classificar algunes d'aquestes redempcions en funció de la renúncia que feien en el moment de redimir-se dels drets que poguessin tenir sobre alguns masos i possessions, i diem que aquesta renúncia era la que explicava la seva redempció.

“tot dret que el pretenes haver en lo mas Ciprian e terres e possessions d'aquel del loch de Gahuses” (AHG, Hospici, Llibres de Comptes, 1405-06, foli XLIIv).

Aquests exemples ens permeten concloure que, mentre hi hagués algun home propi que, com a propi d'un mas, tingués drets per heretar el mas que li exigia la seva servitud, o per habitar-lo i treballar-lo, l'Almoïna, encara que el mas en qüestió estigués sense tinent i no fos treballat, no podia fer res més que intentar dues vies de resolució: o bé que les persones que li eren pròpies hi tornessin i hi fessin contínua residència, o bé aconseguir que es redimissin i que renunciessin a aquests seus drets, de manera que només llavors l'Almoïna podria tornar a establir-lo.

Tot el que hem dit fins ara ens porta a confirmar i també a poder aplicar als segles XIV i XV les suposicions fetes per Lluís To: “La difusió de la servitud personal entre la pagesia catalana en els seus inicis potser tenia per objectiu consolidar el seu lligam a la terra. El manteniment dels masos ocupats pot haver estat una preocupació major dels senyors des del segle XI”. Així com, que les “concessions de redempcions a vegades eren l'única via que tenien els senyors per tal d'evitar que els pagesos mantinguessin drets sobre un domini en el que ja no vivien” (TO, 1997, pp. 32-33 i 37-38).

De fet, ja fa molts anys que Jaume Vicens Vives va afirmar que “la servidumbre del campo, de mera dependencia personal, tendió a fijarse en el mas” (VICENS, 1978, p. 22).

Conclusions

La servitud exigida pels masos garantia la residència i treball d'una família a cadascun d'ells, de manera que aquests sempre eren treballats i, per tant, aportaven els ingressos necessaris per pagar els censos i altres pagaments que rebien els senyors directes de les seves possessions. En d'altres paraules, si un mas és de remença, sempre sembla que hi haurà algú que hi visqui i que el treballi amb els conseqüents guanys econòmics, o, si més no, sense pèrdues per al senyor. En aquest aspecte, la servitud beneficiava els senyors.

Però cal afegir que la servitud també podia perjudicar-los. Era, d'alguna manera, una arma de doble fil. I això perquè per una part garantia als senyors que els seus masos propis sempre serien treballats i, per tant, ells en rebrien els censos i agrers acostumats, a més a més dels ingressos extraordinaris proporcionats pels mals usos o per pagaments directament relacionats amb la condició servil i adscrita dels seus propietaris útils. Per l'altra, poques vegades, aquesta servitud dels masos es convertia en una arma en contra d'aquests mateixos senyors directes perquè, si un mas propi o remença es quedava sense tinent que l'habitessin i treballessin, el senyor no podia, sota cap concepte, establir-lo de nou si hi havia alguna persona pròpia per raó d'aquest mas. En tot cas, hauria de forçar aquest remença —que ho era perquè tenia l'origen en el mas en qüestió— i aconseguir que hi anés a viure i a treballar-lo i hi fes contínua residència; en cas que el remença no hi estigués disposat, el senyor hauria d'aconseguir redimir-lo de manera que el mas propi quedés sense tinent i, sobretot, sense ningú que tingués dret a ser-ho. Només llavors, el senyor directe podia tornar a establir-lo de nou i, així, tornar a tenir aquest mas treballat i afocat de manera que li aportés els ingressos que havia d'aportar. Des d'aquest punt de vista i aquestes circumstàncies, la servitud tant podia ser positiva com negativa i això tant pel que fa als senyors com als propis remences. És a dir, podia beneficiar-los o perjudicar-los.

En un altre ordre de coses i tenint present que el mas era el que determinava la servitud, ¿com hauríem d'interpretar que molts dels masos remences, després de la Sentència Arbitral de Guadalupe, preferissin no pagar els 60 sous que els redimien de la servitud i, per contra, seguissin pagant 3 sous anuals per aquest concepte? Potser la clau rau en el fet que, d'alguna manera, podien creure que si pagaven de cop la redempció, tot i que se'ls reconeixia igualment la seva propietat, pensessin que algun dia podien veure posats en dubte els seus drets sobre el seu mas. En aquest sentit Pere Gifre, també a tall d'hipòtesi, va plantejar que potser els pagesos que tenien la batllia de sac “temien perdre-la en el cas d'alliberar-se plenament del domini senyorial” (GIFRE, 1994, pp. 15-16).

El capítol VIII de l'esmentada sentència⁸, tot responent a una reivindicació senyorial repetida, establia que els senyors tenien dret a confiscar els masos que haguessin estat abandonats pels seus tinentes durant tres mesos⁹. Tenint tot això present, i d'acord amb les possibles pors plantejades i introduïdes per Pere Gifre, em plantejo, només a tall d'hipòtesi, si no seria aquesta la raó per la qual molts masos remences –també els de l'Almoïna– seguien reconeixent en els capbreus aquests tres sous com a cens anual per raó dels mals usos molt temps després de 1486 i, fins i tot, en alguns casos, fins al primer terç del segle XIX. És a dir, potser pensaven que, si no es redimien, se'ls garantirien els seus drets sobre el mas en cas que algun dia, i per algun motiu concret i no previst, decidissin abandonar-lo durant més de tres mesos. En tot cas, reitero que només és una hipòtesi i que actuals i noves investigacions poden rebatre-la.

De fet, hem ressenyat més amunt diversos exemples en els quals, abans de 1486, els pagesos remences abandonaven el seu mas però no perdien els seus drets hereditaris i, si no s'havien redimit, els senyors no els podien tornar a establir, demostrant amb això que encara que ells no hi visquessin seguien tenint el dret a fer-ho i, sobretot i el que és més important, que ningú més no ho podia fer.

---

⁸ De fet, ja Vicens Vives es va estranyar que els síndics pagesos acceptessin sense protestar aquest capítol VIII i també el VII (VICENS, 1954, p. 16).

⁹ Cal recordar que abans de la Sentència de Guadalupe, teòricament, quan un home de remença aconseguia passar més d'un any i un dia a qualsevol lloc privilegiat i no era reclamat pel seu senyor, passava immediatament a ser considerat home lliure, lliure del vincle servil i també del vincle que el lligava amb la terra, però diversos exemples, tant de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona com d'altres senyories, mostren que, a la pràctica, no era així. Molts requeriments es fan a persones de remença que des de fa més d'un any i un dia no viuen al mas o domini originari.

Bibliografia

CUADRADA, C. (1988); *El Maresme medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*, Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró.

FREEDMAN, P. H. (1993); *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*, Eumo Editorial, Vic.

GARÍ, B. (1989); *El señorío de Ventalló. Historia de las familias Requesens, Caramany y Perramón que lo poseyeron*, Casa Perramón, Ventalló.

GIFRE, P. (1994); Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (1486-1776), *Recerques*, 30, Barcelona.

GIFRE, P. & SOLER, S. (1996); *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, Col·lecció Fontanetum-2, La Bisbal d'Empordà.

GOLOBARDES, M. (1973); *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Biblioteca Palau de Peralada, Peralada.

HINOJOSA, E. de (1955); El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media, *Obras*, Ministerio de Justicia y CSIC, Madrid, pp. 212-213. La impressió original és de l'any 1905.

LLUCH, R. (en premsa); Remences redimits. El domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (1331-1458), *Anuario de Estudios Medievales*, Barcelona.

PONS I GURI, J. M. (1986); Relació jurídica de la remença i els mals usos a les terres gironines, *Revista de Girona*, 118, Girona.

PONS I GURI, J. M. (1988); *Les col·leccions de costums de Girona*, Fundació Noguera, Barcelona.

SERRA, E. (1986); Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar, *L'Avenç*, 93, Barcelona, pp. 46-52.

SERRA, E. (1988); *Pagesos i Senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat. 1590-1729*, Crítica, Barcelona.

TO, L. (1995); Drets de justícia i masos: hipòtesi sobre els orígens de la pagesia de remença, *Revista d'Història Medieval*, 6, València.

TO, L. (1997); Els remences i el desenvolupament de les viles catalanes a l'entorn de 1200, comunicació inèdita presentada al col·loqui *Le ville et le pouvoir*, Perpinyà.

VICENS VIVES, J. (1954); *El Gran Sindicato Remensa (1488-1508)*, CSIC, Madrid.

VICENS VIVES, J. (1978); *Historia de los remensas en el siglo XV*, Vicens Bolsillo, Barcelona.